

Wiedza i zasoby intelektualne
po szkoleniach w ramach projektu
realizowanego w programie
POWER Akcja 1 Mobilności

Społecznie włączająca edukacja ekologiczna na rzecz zrównoważonego rozwoju kultury i sztuki

Centrum Sztuki
Współczesnej
Zamek Ujazdowski
w Warszawie

Centrum
Kultury ZAMEK
w Poznaniu

Fundacja
Inna Przestrzeń
w Warszawie

opracowała
Marta Kosińska

W ciągu dwóch lat realizacji projektu „Społecznie włączająca edukacja ekologiczna na rzecz zrównoważonego rozwoju kultury i sztuki” pracownice i pracownicy dwóch instytucji kultury (Centrum Kultury ZAMEK w Poznaniu i Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski w Warszawie) oraz jednej organizacji pozarządowej (Fundacja Inna Przestrzeń z Warszawy) zaangażowani w projekt odwiedzili instytucje i organizacje zajmujące się edukacją środowiskową w Hiszpanii, Finlandii, Wielkiej Brytanii oraz Belgii. W opracowaniu przedstawiamy najistotniejsze, naszym zdaniem, wątki dotyczące sposobów realizowania edukacji środowiskowej w sektorze kultury i sztuki, prezentujemy materiały służące do pogłębiania pracy nad narzędziami edukacyjnymi oraz wskazujemy na konkretne przykłady działań realizowanych w odwiedzanych przez nas miejscach.

Ekonomia głupcze... ale nie ta dawna. Czy cele zrównoważonego rozwoju mają wciąż sens?

W podróży przez XXI wiek ludzkość będą prowadzili ustawodawcy, przedsiębiorcy, nauczyciele, dziennikarze, społecznicy, aktywiści i wyborcy, którzy kształcą się dziś. Tych przyszłych obywateli lat 50. XXI wieku uczy się jednak nastawienia ekonomicznego, które bierze się z książek pisanych w latach 50. XX wieku, zresztą na podstawie teorii z lat 50. XX wieku. Biorąc pod uwagę dynamikę zmian w XXI wieku, możemy się spodziewać katastrofy. Oczywiście XX wiek był wiekiem przełomów w myśleniu ekonomicznym, a zwłaszcza wpływowej bitwy na idee pomiędzy Keynesem

a Hayekiem. Jednak chociaż ci wpływowi myśliciele zajęli przeciwnie pozycje, obaj odziedziczyli po poprzednikach nietrafne spostrzeżenia i martwe punkty, które leżały niedostrzeżone u podstaw ich różnicy zdań. Kontekst XXI wieku wymaga, żebyśmy na głos wypowiedzieli te przesłanki i uwiódчили to, co leży w martwych punktach, aby kolejny raz przemysleć ekonomię¹.

1. K. Raworth, *Ekonomia obwarzanka: siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, tłum. Aleksandra Paszkowska Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2021, s. 15–16.

Cele zrównoważonego rozwoju, przyjmowane i ratyfikowane podczas kolejnych globalnych szczytów klimatycznych, w istocie zawierają wiele treści, które wyrastają z myślenia krytycznego, pozwalającego widzieć procesy środowiskowe jako złożone i przenikające procesy kulturowe, społeczne, dotyczące światowego ubóstwa, nierówności klasowych i ekonomicznych.

Rozziew między uspołecznieniem celów zrównoważonego rozwoju a przyznawaniem prymatu kategorii ekonomicznego wzrostu widoczny był nie w zapisach legislacyjnych, ale w sposobach przyjmowania, akceptowania i ratyfikowania podstawowych dokumentów. Raport po Szczycie Ziemi w 1992 w Rio de Janeiro² zawierał jasno sformułowaną potrzebę rozwijania środowiskowej edukacji krytycznej, łączącej kwestie biologiczne z procesami społecznymi i kulturowymi:

Edukacja jest krytycznym narzędziem promowania zrównoważonego rozwoju i usprawniania zdolności ludzkich do odnoszenia się do problemów środowiskowych. Jest krytycznym narzędziem służącym wypracowywaniu etycznej świadomości, wartości i nastawień, umiejętności oraz zachowań zarówno zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju, jak i z procesami partycypacyjnej demokracji³.

Jednak już Szczyt w Johannesburgu (2002), usytuowany w zamkniętym obszarze na przepełnionych biedą obrzeżach Soweto, uznany przez aktywistów za zorganizowany dla przedstawicieli korporacji i globalnego biznesu, odchodził od rozumienia edukacji środowiskowej jako krytycznej; w zamian postulował,

by edukacja ekologiczna była obecna na wszystkich szczeblach uczenia się oraz miała charakter interdyscyplinarny.

Poziom złożoności postępujących zmian klimatycznych, przeobrażeń, jakim podlega środowisko, skali i przyczyn giniecia kolejnych gatunków wymagają edukacji bazującej na programach kompleksowych, popartych badaniami naukowymi już nie tylko z zakresu nauk o ziemi, ale interdyscyplinarnych, potrafiących opisać złożone procesy zachodzące w antropocenie: ekonomiczne, społeczne, kulturowe i biologiczne.

Wskazuje na to także niedawne oświadczenie Komitetu Geofizyki PAN w związku z postępującą zmianą klimatu, w którym ponawia się apel o prowadzenie badań nad procesami klimatycznymi oraz ich skutkami społecznymi

2. Zob. https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/rio_e.pdf. Dostęp 02. 02. 2023.

3. Kahn, Richard. *Critical Pedagogy, Ecopedagogy, and Planetary Crisis. The Ecopedagogy movement*, Peter Lang, New York 2010, s. 12.

i ekonomicznymi. Jest to wezwanie skierowane nie tylko do środowisk naukowych, ale także do rządzących i środowisk odpowiedzialnych za informowanie społeczeństwa o wynikach tych badań. Budowa programów edukacyjnych w dziedzinie ekologii i zrównoważonego rozwoju powinna więc przyjmować interdyscyplinarną perspektywę. Najlepsze edukacyjne rozwiązania łączą wiedzę z zakresu nauk społecznych, antropologii, nauk o kulturze, ekonomii, nauk ścisłych i przyrodniczych. Potrzebna jest kompleksowa wiedza, przekraczająca dotychczasowe wąskie specjalizacje. To sztywny podział na dyscypliny doprowadził do wiedzy sfragmentaryzowanej, niezdolnej do rozwiązywania kompleksowych problemów i rozpoznania stopnia złożoności sytuacji klimatycznej – zwłaszcza w obszarze nauk ekonomicznych.

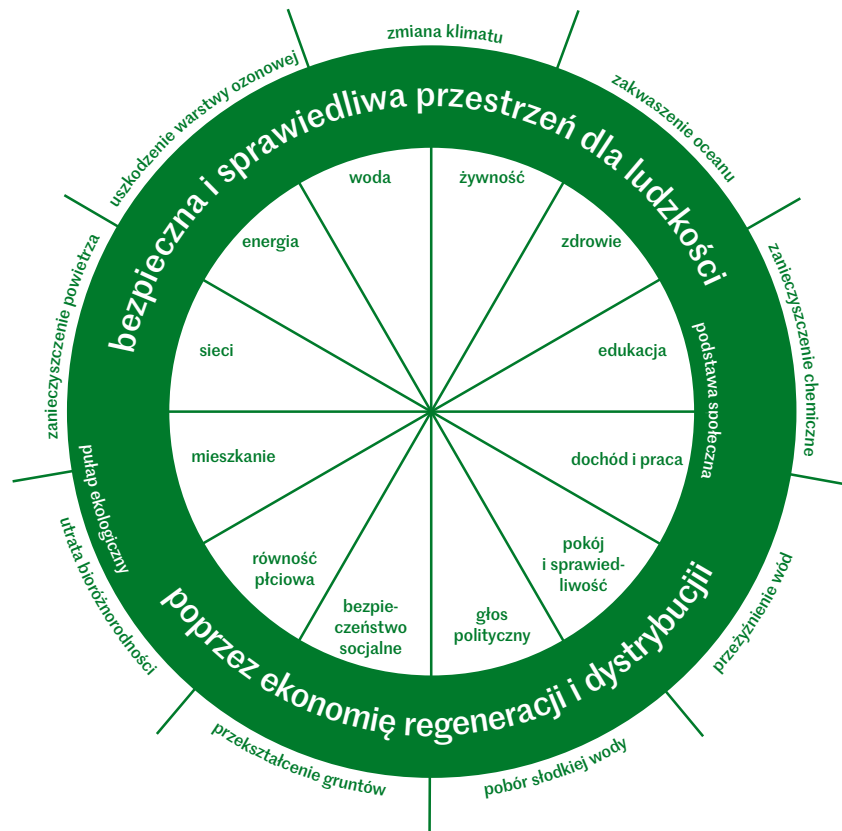
Cele zrównoważonego rozwoju oraz sposoby, w jaki zostały one sformułowane dla globalnego planu rozwoju, są coraz częściej poddawane krytyce jako wciąż hołdujące idei nieograniczonego rozwoju ekonomicznego, który jest traktowany jako cel nadrzędny względem celów środowiskowych. Tymczasem wielu badaczy i badaczek oraz producentów i producentek wiedzy pochodzących z różnych sektorów – aktywistycznego, edukacyjnego, dziennikarskiego, politycznego, a także samej ekonomii – zwraca uwagę na fakt, że efektywne przeciwdziałanie zmianie klimatycznej nie jest możliwe bez radykalnej przebudowy myślenia o kapitalizmie i wzroście ekonomicznym. Z tego względu coraz częściej ideę zrównoważonego rozwoju zastępuje się alternatywnymi. Jedną z nich jest myślenie w kategoriach dewzrostu.⁴ W Polsce idea ta jest promowana między innymi przez Kulturę dla Klimatu.⁵

4. <https://vocabulary.degrowth.org>
Dostęp: 30.12.2022.

5. <https://www.kulturadlaklimatu.pl>.
Dostęp: 30. 12. 2022

Climae Museum UK, dystrybucyjne muzeum poświęcone kryzysowi klimatycznemu, opracowało własne rozwinięcie idei ekonomii obwarzanka autorstwa Kate Raworth.

W wersji Raworth wewnętrzna krawędź obwarzanka wyznacza poziom tak zwanej podstawy społecznej, potrzeb podstawowych, po przekroczeniu której zaczyna się nieakceptowalny poziom ubóstwa. Z kolei zewnętrzna krawędź wyznacza pułap środowiskowy – a więc granicę, której rozwój ludzkości nie może przekraczać, aby wyprowadzenie biosfery ze stanu krytycznego związanego ze zmianą klimatyczną pozostało możliwe.⁶

6. K. Raworth, *Ekonomia obwarzanka...*, dz. cyt.
Zob. także: <https://theregenerators.org/2040>.
Dostęp: 30. 12. 2022.

Climate Museum UK uzupełnia ten diagram o działania kulturowe. Umieszcza je wewnątrz obwarzanka, pokazując, że działaczk i działacze kulturowi pracują ze społecznościami, są najbliższymi potrzeb podstawowych ludzi oraz dotykają problemów związanych z pogłębianiem się intersekcjonalnych wykluczeń poszczególnych grup i społeczności na skutek postępującej traumy środowiskowej. Poniżej wewnętrznej krawędzi znalazły się więc zestawy działań, które może i powinno podejmować zawodowe środowisko związane z kulturą i sztuką. Climate Museum aktywnie pracuje nad uzupełnianiem i zagęszczaniem listy aktywności, które możemy podejmować w instytucjach i organizacjach kultury.⁷

Kultura w działaniu

umieszczenie działań kulturowych w centrum modelu ekonomii obwarzanka
Kate Raworth.

7. <https://climatemuseumuk.org/2019/11/18/analyse-act-cultural-response-to-the-emergency>. Dostęp: 30. 12. 2022.

Źródło
<https://climatemuseumuk.org/2020/08/28/culture-takes-action>
Dostęp 30. 12. 2022.

Kultura i trauma klimatyczna

Podczas szkolenia poświęconego edukacji ekologicznej, które nasza grupa odbywała w Climate Museum, opiekująca się nami trenerka, Bridget Mackenzie, poprosiła nas o zajęcie określonego miejsca w sali w zależności od tego, czy zgadzamy się z twierdzeniem:

Świat kultury i sztuki może wiele zdziałać w kryzysie środowiskowym. Realizowana w instytucjach kultury i sztuki edukacja ekologiczna ma głęboki sens i może przynosić realną zmianę.

Lewa część sali tworzyła przestrzeń absolutnej zgody z tym twierdzeniem, środek był miejscem dla umiarkowanych stanowisk, część po prawej została przeznaczona dla przeciwników tezy Bridget. Większość z nas stanęła pośrodku, duża część grupy po lewej, jedna osoba po prawej. Stojąc tak i manifestując nasze poglądy, zaczęliśmy i zaczęliśmy dyskutować o naszych doświadczeniach i przekonaniach na temat sensu edukacyjno-środowiskowych działań.

W naszej dyskusji wyraźne pobrzmiwał jednak ton zwątpienia. Osoba niezgadająca się z twierdzeniem Bridget argumentowała, że świat kultury i sztuki jest w zasadzie bezsilny wobec wymierania gatunków, globalnego ocieplenia i napędzających te zjawiska ekonomicznych interesów globalnych graczy, na dewastacyjne działania których nie mamy żadnego wpływu. Co więcej, prowadzenie edukacji ekologicznej może oferować uczestniczkom i uczestnikom tej edukacji błędne przekonanie, że za kryzys klimatyczny odpowiedzialne są indywiduala i że to one są w stanie ten kryzys rozwiązać, modyfikując na przykład swoje praktyki życia codziennego czy zmieniając nawyki konsumenckie. Przekonanie to jest o tyle niesłuszne, że zdejmuje odpowiedzialność za katastrofę z polityków i komercyjnych dużych graczy, którzy wciąż pogłębiają trwający kryzys.

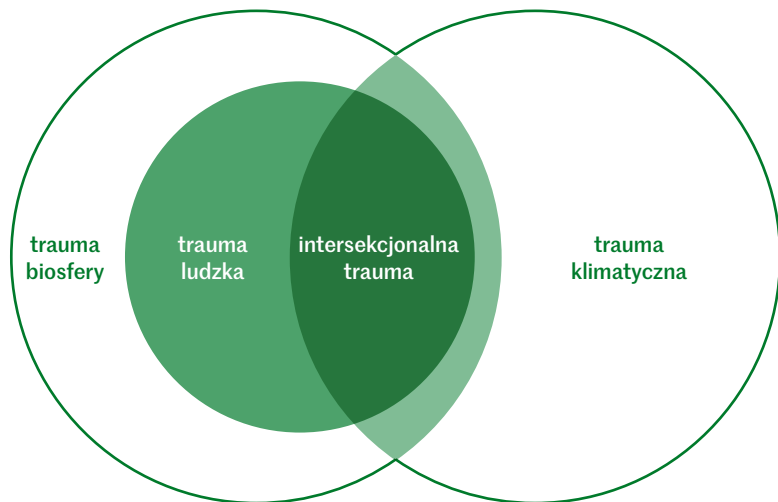
Osoby, które zajęły miejsce bardziej pośredku lub po lewej, próbowały bronić edukacji ekologicznej – nazwijmy ją kulturowo-artystyczną edukacją ekologiczną – jako narzędzia przede wszystkim umożliwiającego oraz pogłębiającego refleksję i dialog na temat ekologii. Przecież musimy o tym rozmawiać, nie możemy pozostawać w bezczynności, a poza tym edukacja zmienia świadomość ludzi i w długofalowej perspektywie może wpływać na bieg zdarzeń. Gdybyśmy w to nie wierzyły i nie wierzyli, to nie miałybyśmy i nie mielibyśmy wiary w jakąkolwiek edukację.

Jak budzić nadzieję, czyli wychodzenie z traumy środowiskowej

Po pierwszej rundzie dyskusji można było zmienić zajmowane miejsce, w zależności od tego, czy chcieliśmy i chcieliśmy utrzymać swoje stanowiska, czy pragnęliśmy i pragnęliśmy je zmodyfikować pod wpływem argumentów, które pojawiły się w rozmowie. Część osób przesunęła się bardziej w prawo, manifestując zmniejszający się optymizm,

nieliczne z nas umocniły swoje progresywne poglądy i podreptały bardziej na lewo. Ostatecznie, niezależnie od zajętych na koniec ćwiczenia pozycji, wszystkim zaczęła doskwierać potrzeba porozmawiania o lękach związanych z kryzysem klimatycznym, o niepokojach i pesymizmie towarzyszącym spoglądaniu w przyszłość.

Czas, w którym odbywało się szkolenie, też nie skłaniał do optymizmu. Większość osób z naszej grupy miała świeże doświadczenia z czasu pandemicznej izolacji: kolejnych lockdownów, zachorowań na covid, doświadczeń opiekuńczych związanych z zajmowaniem się edukacją zdalną swoich dzieci i próbą pogodzenia tego z pracą zawodową. To był także okres rozpoczynającego się kryzysu migracyjnego na wschodniej granicy Polski, pierwszych pushbacków i coraz bardziej alarmujących opisów kryzysu humanitarnego, dostarczanych przez aktywne w tym polu organizacje pozarządowe.

Kiedy w tym kontekście zaczęliśmy i zaczęliśmy rozmawiać o naszych lękach związanych z kryzysem klimatycznym, o przyszłości życia w naszym kraju, w którym węgiel jest wciąż dominującym surowcem energetycznym, a zima to pejzaż zasnuty mgłą smogu – prędko okazało się, że prawie każda i każdy z nas nosi w sobie jakąś postać uwewnętrznionej traumy klimatycznej – a albo pod postacią nastrojów depresyjnych, albo już długo-trwałej depresji. Nasza trenerka, Bridget McKenzie, określiła te stany jako efekty traumy klimatycznej i zaproponowała schemat wyjaśnienia dla tego zjawiska, przyjmowany w Climate Museum UK.

Trauma klimatyczna jest efektem oraz przejawem traumy całej ziemskiej biosfery: doświadcza jej cała planeta, poszczególne gatunki zwierząt, roślin i owadów. Gatunek ludzki odczuwa jednak nie bezpośrednio traumę biosfery, ale doznaje skutków i uświadamia sobie rezultaty traumy klimatycznej.

Na traumę ludzką składają się z kolei odczucia związane z pogorszeniem jakości życia ludzkości, spowodowane kryzysem środowiskowym.

Istotnym przejawem traumy ludzkiej wywołanej przez kryzys klimatyczny jest trauma intersekcjonalna. Dotyka ona licznych populacji osób znajdujących się w wieloaspektowych sytuacjach kryzysowych i zagrożonych wykluczeniem, dyskryminacją lub marginalizacją ze względu na więcej niż jeden czynnik, zaś ryzyko ich wieloaspektowego wykluczenia potęgują czynniki związane z kryzysem klimatycznym.⁸

Innymi słowy, osoby i grupy, które do tej pory znajdowały się w trudnej sytuacji życiowej ze względu na kilka czynników – na przykład gender, brak zatrudnienia, sytuację życiową związaną z migracją, z rodzicielstwem, przynależność do nieuprzywilejowanych warstw lub klas społecznych – na skutek kryzysu klimatycznego z dużym prawdopodobieństwem będą dużo ciężiej odczuwać jego

skutki niż bardziej uprzywilejowane grupy. Na przykład, w kontekście aktualnego kryzysu energetycznego wywołanego inwazją Rosji na Ukrainę, osoby nieuprzywilejowane ekonomicznie i klasowo są jednocześnie w dużym stopniu zagrożone wykluczeniem energetycznym.

Warto uświadomić sobie, że w sytuacji traumy intersekcjonalnej znajdują się liczne populacje zamieszkujące ziemski glob. Są to społeczności licznych państw rozwijających się, które nie ponoszą odpowiedzialności za aktualny kryzys

8. Kuran, Christian Henrik Alexander, et al. "Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective". *International Journal of Disaster Risk Reduction* 50 (2020); Carabado, Devon W., et al. "INTERSECTIONALITY: Mapping the Movements of a Theory1". *Du Bois review: social science research on race* 10.2 (2013); Crenshaw, Kimberlé W. *On intersectionality: Essential writings*. The New Press, 2017; Collins, Patricia Hill, and Sirma Bilge. *Intersectionality*. John Wiley & Sons, 2020; Carastathis, Anna. *Intersectionality: Origins, contestations, horizons*. U of Nebraska Press, 2016.

klimatyczny, zaś w największym stopniu będą odczuwać jego środowiskowe konsekwencje w postaci katastrof naturalnych takich jak powódzie, susze, tornada, podnoszenie się poziomu wód, upały i związane z tymi zjawiskami konsekwencje dla lokalnych gospodarek energetycznych, zdrowotnych i żywnościowych.

Świadomość kryzysu klimatycznego i związane z nią odczucia psychiczne często przyjmują formę długotrwałego stresu, a nawet stanów depresyjnych, przynoszących poczucie, że jako jednostki nie ponosimy odpowiedzialności za aktualną sytuację i nie jesteśmy w stanie sytuacji tej zaradzić – innymi słowy, możemy czuć się bezsilne i bezsilni. Poczucie bezsilności może z kolei prowadzić do załamania nerwowego oraz do inercji w działaniu. Naomi Klein w *To zmienia wszystko. Kapitalizm kontra klimat*, opisuje sytuację młodego aktywisty podczas szczytu klimatycznego w Kopenhadze w 2009 roku:

Ten młody człowiek przez całą konferencję był wzorem pewności siebie i opanowania, codziennie zapoznawał dziesiątki dziennikarzy z przebiegiem wszystkich rund negocjacji i tłumaczył, co w praktyce znaczą różne docelowe poziomy emisji. Choć zadanie miał niełatwe, nie tracił optymizmu co do perspektyw szczytu. Ale kiedy było już po wszystkim, kiedy podpisano godne pożałowania porozumienie końcowe, załamał się nerwowo na naszych oczach. Siedząc w jasno oświetlonej włoskiej restauracji, zaczął szlochać, nie mógł się już powstrzymać. „Naprawdę myślałem, że Obama rozumie”, powtarzał⁹.

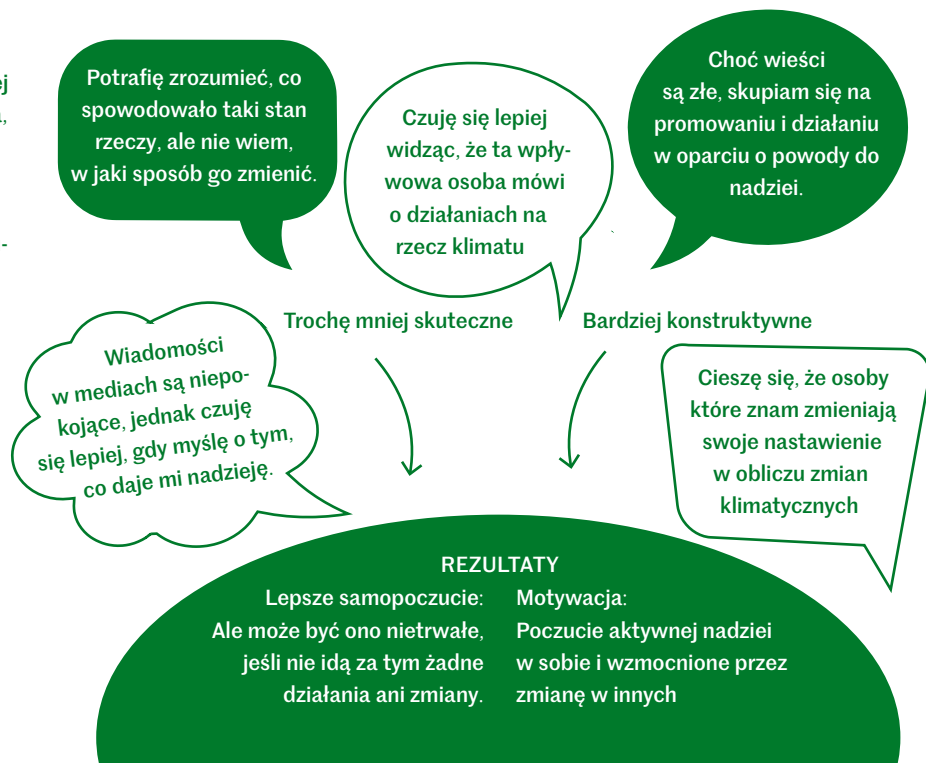
Klein przywołała tamtą sytuację, by opisać jej własne sposoby radzenia sobie z kryzysem klimatycznym. Jak przyznaje, przez bardzo długi czas jej podstawową strategią było „odwracanie wzroku”, taktyka, która może przyjmować bardzo różne formy, jednak zasadniczo jest próbą radzenia sobie ze zbyt dużym obciążeniem psychicznym związanym z przyjęciem pełnych konsekwencji katastrofy klimatycznej.

To właśnie owo psychiczne obciążenie, skutkujące długotrwałym stresem, prowadzi do wyczerpania i niezdolności do działania.

9. N. Klein, *To zmienia wszystko. Kapitalizm kontra klimat*, tłum. Hanna Jankowska, Katarzyna Makaruk, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, Warszawa 2020.

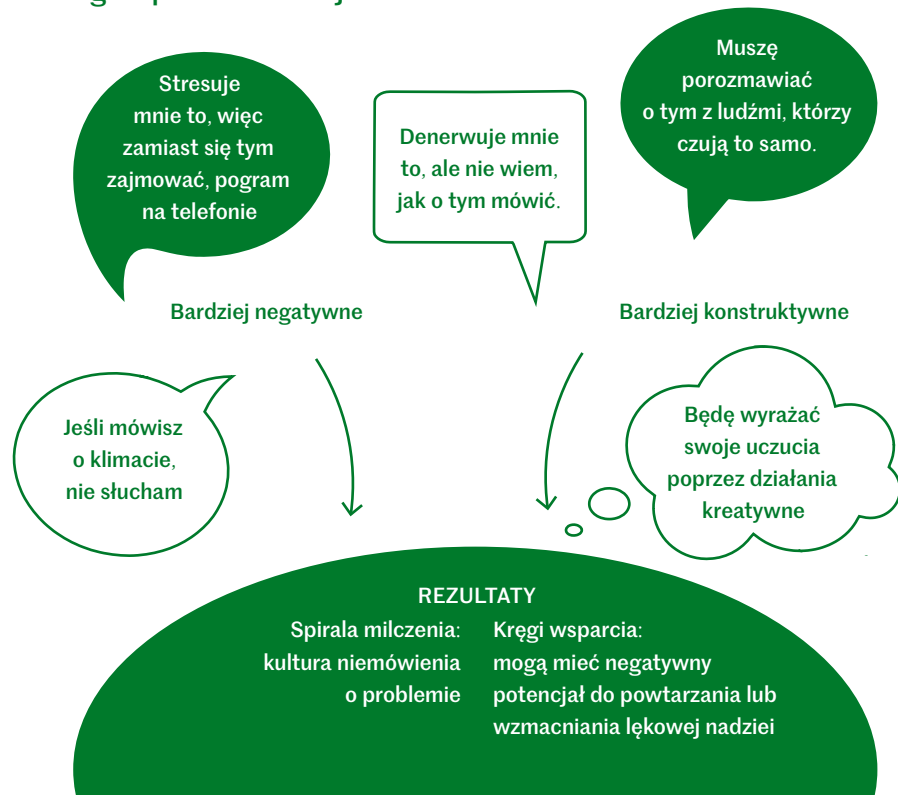
W perspektywie działań Climate Museum UK już sama rozmowa z ludźmi na temat przyjmowania różnych strategii radzenia sobie z traumą środowiskową ma sens i przynosi znaczne korzyści dla społeczności. Im więcej rozmawiamy o naszych sposobach działania, tym bardziej możemy odczuwać własną sprawczość – czytamy w materiałach szkoleniowych CM. Samo dzielenie się swoimi przeżyciami oraz emocjami, dawanie im upustu są przyjętą przez Muzeum formą działania, w której często wykorzystywane są narzędzia artystyczne. Czuję się lepiej widząc, że ta wpływowa osoba mówi o działaniach na rzecz klimatu

Strategie oparte na znaczeniu

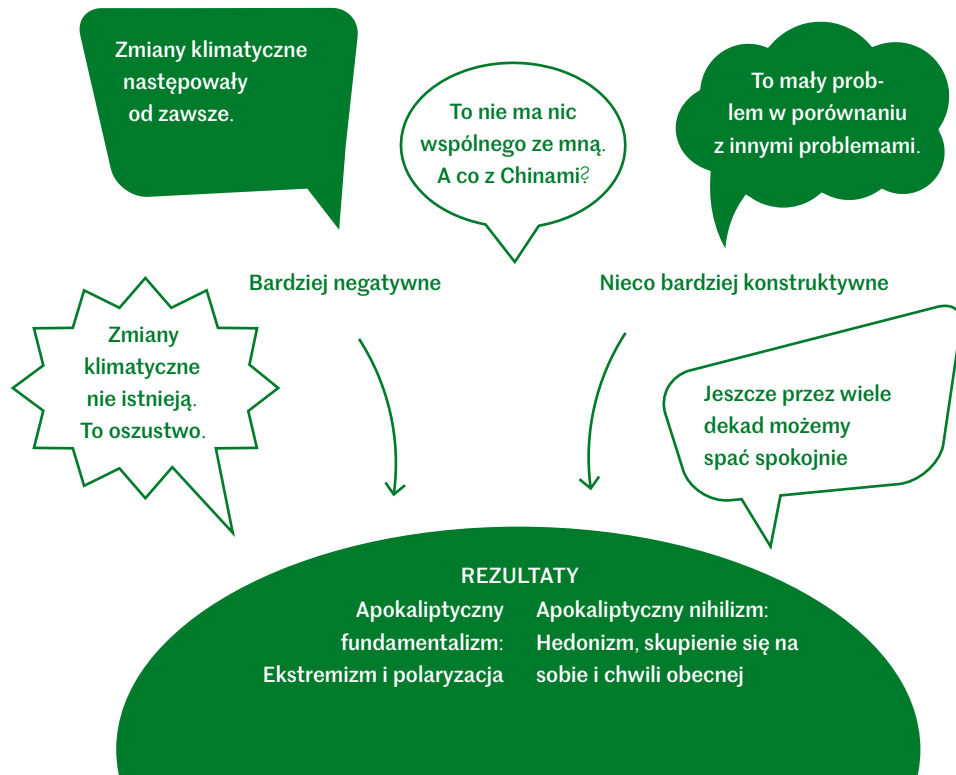

Edukatorki i edukatorzy z Climate Museum pracują na stworzonych przez siebie materiałach szkoleniowych – na przykład w postaci kart do pracy – służących za punkt wyjścia do określania własnych stanowisk oraz do dalszej dyskusji. Wśród nich znajdziemy karty opisujące sposoby radzenia sobie z traumą klimatyczną, oparte na strategiach bazujących na znaczeniach, na emocjach, na mechanizmach wyparcia, na strategiach rozwiązywania problemów oraz strategiach prefiguratywnych, czyli nastawionych na idealistycznie zarysowaną zmianę systemową.

Strategie oparte na emocjach

Strategie zaprzeczenia

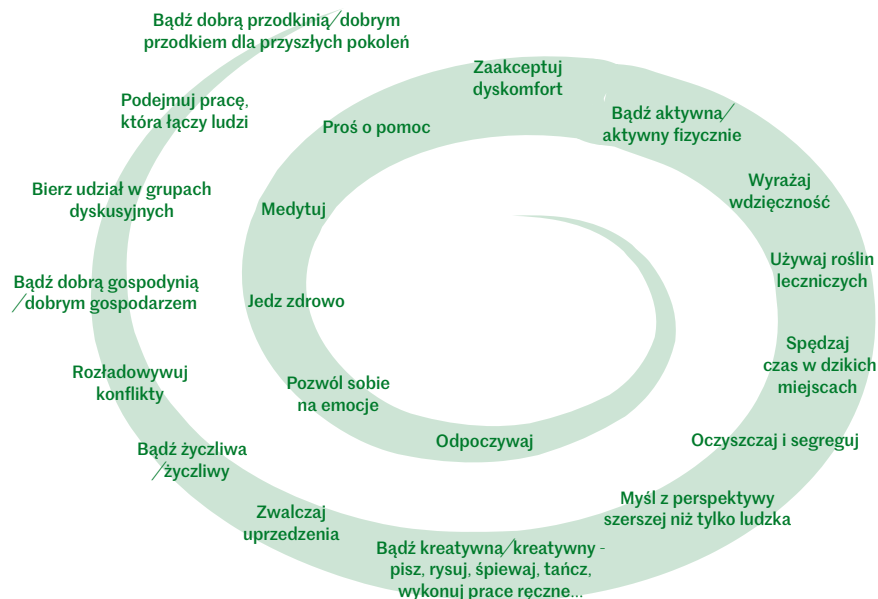
Innym ćwiczeniem pozwalającym szukać strategii radzenia sobie z traumą klimatyczną jest mapowanie możliwości działań indywidualnych związanych z pracą wewnętrzną minimalizującą stres i obciążenie psychiczne.

Climate Museum określa siebie w tym kontekście jako muzeum „wrażliwe na traumę”. Jeden z filarów CM został sformułowany jako „wsparcie i współczucie; demokratyczność i przejrzystość; akceptacja emocji; dawanie możliwości wyboru, brak przymusu; rozszyfrowywanie i rozładowywanie przekonań i systemów, które powodują traumę; brak pośpiechu, wysłuchiwanie różnych głosów”¹⁰.

10. <https://climatemuseumuk.org/2022/05/10/ways-of-thinking-in-an-earth-crisis/>.
Dostęp: 30. 12.2022.

Praca wewnętrzna

Spirala w modelu People Take Action dotyczy działań, które musimy podjąć dla utrzymania osobistego dobrostanu, dbania o siebie nawzajem i ponownego połączenia się z naturą. To są sugestie. Wybierz to, co działa dla Ciebie.

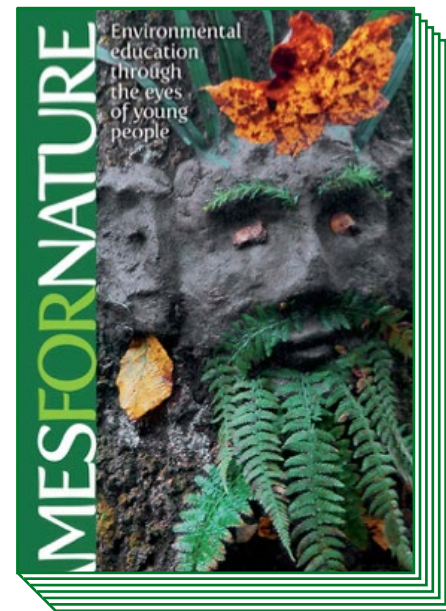

Pogłębiając temat indywidualnych strategii zmniejszania skutków traumy klimatycznej, warto korzystać również z materiałów szkoleniowych innych europejskich organizacji pozarządowych, łączących w swojej pracy podejścia z zakresu pracy socjalnej, psychologii (w szczególności psychologii pozytywnej) oraz edukacji środowiskowej.

W języku polskim czytelniczki i czytelnicy odnajdą opracowanie tego rodzaju metodologii edukacyjnych w publikacji *EduSoc. Edukacja kulturowa dorosłych potrzebujących wsparcia socjoterapeutycznego*, będącej rezultatem intelektualnym projektu realizowanego w programie Edukacja Dorosłych Erasmus Plus, w który zaangażowane były instytucje i organizacje z pięciu krajów: Centrum Kultury ZAMEK (Poznań | Polska), Stichting Anatta Foundation (Aalten | Holandia), City Mine(d) (Londyn | Wielka Brytania), Creative YouthLand (Egio | Grecja) oraz Asociación Cultural Euroacción (Murcja | Hiszpania).

W szczególności działająca w Holandii Stichting Anatta Foundation jest organizacją zajmującą się zdrowiem psychicznym w kontekście pracy w naturze i z naturą. Anatta publikuje materiały szkoleniowe i edukacyjne przeznaczone do pracy z młodymi dorosłymi doświadczającymi stresu i stanów zagrażających zdrowiu psychicznemu. Działania fundacji opierają się na hipotezie biofilii, według której ludzie są wyposażeni w wewnętrzną potrzebę obcowania z naturą¹¹. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na dwie publikacje: Thomasa Albersa i Ody Salomons, *Building Blocks for Promoting Positive Mental Health in Youth Work. Sharing Emerging Experience from the Field* oraz *Games for Nature. Environmental Education through the eyes of young people*.

11. Zob. Heinsch, Milena. "Getting down to earth: Finding a place for nature in social work practice." *International Journal of Social Welfare* 21.3 (2012): 309-318.

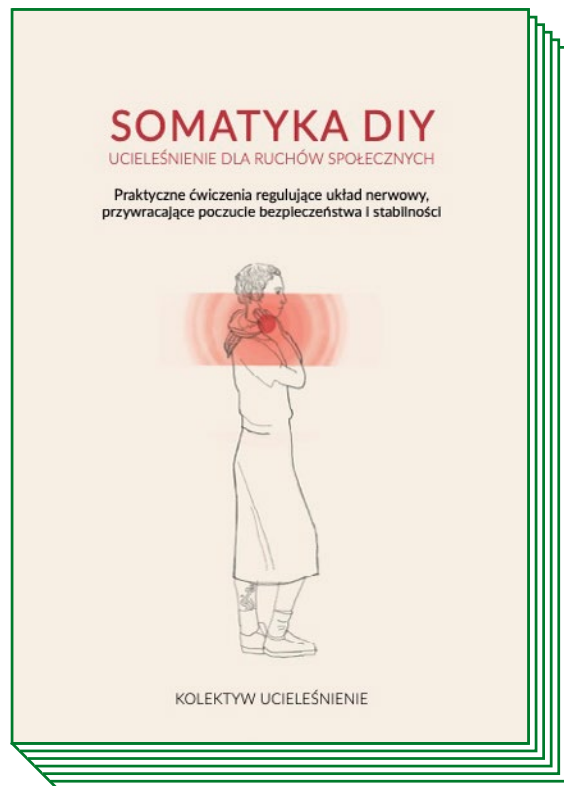
Źródło
<https://rewildyourself.nl/2021/06>.
 Dostęp 30. 12. 2022.

Źródło
https://yeenet.eu/archives/images/stories/pdf_books/GAMES_FOR_NATURE.pdf.
 Dostęp 30. 12. 2022.

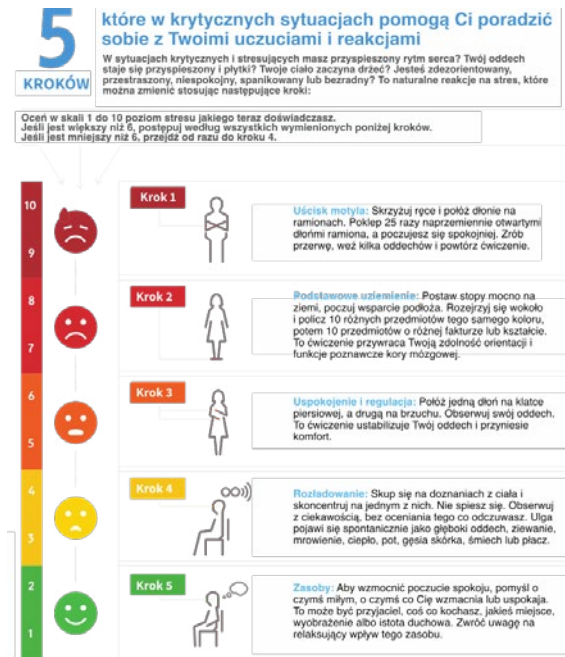
W Polsce w podobnym nurcie działa Kolektyw Ucieleśnienie, który opublikował książkę *Somatyka DIY. Ucieleśnienie dla ruchów społecznych. Praktyczne ćwiczenia regulujące układ nerwowy, przywracające poczucie bezpieczeństwa i stabilności*. Ćwiczenia i metody zaproponowane w tej książce są nakierowane na odbudowywanie granic psychicznych i fizycznych po przebytych traumach.

Źródło

<https://www.ucielesnienie.com/somatyka-diy>.
Dostęp 30. 12. 2022.

Zasadnicze podejście prezentowane przez Kolektyw Ucieleśnienie, bazujące na idei „powrotu do ciała”, jest częściowo zbieżne z podejściem Somatic Experiencing, stosowanym przez psycholożki i psychologów zrzeszonych w Polskim Stowarzyszeniu Somatic Experiencing. Na internetowej stronie Stowarzyszenia można znaleźć materiały szkoleniowe użyteczne w pracy edukacyjnej z osobami, które doświadczyły traumy, między innymi metodę z zakresu *Emotional Aid*, *Metody 5 kroków, które w krytycznych sytuacjach pomogą Ci poradzić sobie z Twoimi uczuciami i reakcjami*¹².

12. Zob. <https://psse.net.pl>.

Dostęp 30. 12. 2022.

Źródło ilustracji

<https://psse.net.pl/emotionalaid>.

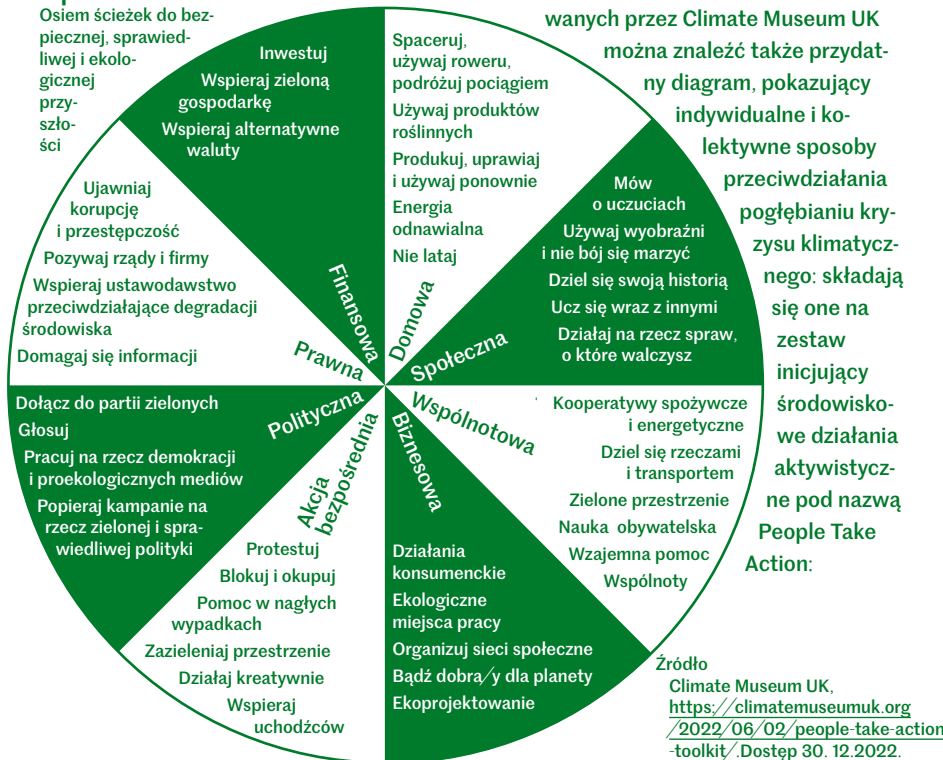
Dostęp 30. 12. 2022.

Współdzielenie wiedzy, formaty edukacyjne oparte niekiedy na prostych dyskusjach o przeczytanych książkach, wytwarzane przez edukatorki i edukatorów Muzeum karty pracy – to wszystko służy zmniejszaniu odczuwania traumy klimatycznej i przede wszystkim społeczeństwu odczuć z nią związanych. Współdzielenie emocji, wymiana uczuć, rozmowa – za ich pomocą w pracy z grupami Climate Museum jest w stanie docierać do etapu, w którym uczestniczki i uczestnicy mogą poczuć się gotowe i gotowi na wymyślanie, wybieranie czy opracowywanie własnych lub społecznościowych taktyk działania środowiskowego.

W Climate Museum wychodzi się z założenia, że warto podejmować działania zarówno indywidualne, jak i kolektywne służące przynajmniej nie pogłębianiu kryzysu klimatycznego. Duży nacisk kładzie się na wydyskutowywanie rozwiązań prośrodowiskowych, które mogą znajdować zastosowanie i działać skutecznie w poszczególnych lokalnych społecznościach.

People Take Action

Climate Museum brało udział w inicjowaniu oraz wspieraniu wielu lokalnych inicjatyw w miejscach, w których rezydują jego pracownice i pracownicy. Jedną z takich lokalizacji jest londyńska dzielnica Telegraph Hill, w której – zgodnie z ideami wypracowywanymi przez Climate Museum – powstały:

- + kawiarnia prowadzona przez osoby z niepełnosprawnościami;
- + Telegraph Hill Community Centre;
- + pięć bibliotek utrzymywanych przez lokalną społeczność;
- + inicjatywa na rzecz uchodźców i uchodźczyń: Telegraph Hill Welcome Refugees;
- + inicjatywa zapewniająca mieszkańcom wyżywienie podczas pandemii Covid: Feed the Hill;
- + większy projekt odpowiadający na kryzys żywnościowy spowodowany przez pandemię oraz Brexit: Food Project.

Climate Museum wspierało także działania lokalnego artysty mieszkającego w Telegraph Hill, Patricia Forrestera, twórcy kolektywu Artmongers, założonego w 2003 roku. Celem kolektywu było tworzenie sztuki poprawiającej jakość przestrzeni publicznej, w szczególności poprzez tworzenie murali w miejscach publicznych. Patricio Forrester realizował w Telegraph Hill taktykę zajmowania opuszczonych przestrzeni, tworząc w nich interwencje ekologiczne. W ten sposób powstał ogród społecznościowy jako miejsce spędzania czasu dla lokalnej społeczności czy most-kładka, prowadzący do społecznego ogrodu tęczowym murem.

Epistemologie działania, czyli czy eduka- cja ekologiczna w ogóle ma sens?

Protopia, positopia, trudne problemy i prototypowanie

Joanna Erbel w książce *Wychylone w przyszłość* również przywiązuje szczególną uwagę do dobrostanu psychicznego związanego z aktywizmem klimatycznym. Erbel pisze z perspektywy wielu lat aktywistycznej działalności, w której doświadczyła – zarówno ona, jak i jej współpracownicy i współpracownicy – wypalenia aktywistycznego. Aby nadal działać po doświadczeniu traumy, stresu, wypalenia potrzeba nowego podejścia, nowej epistemologii działania aktywistycznego, czyli w tym wypadku praktycznej filozofii odpowiadającej w sposób poręczny na pytanie: dlaczego mamy coś w ogóle robić? I jeśli już robić, to jak? Erbel poszukuje w swojej książce epistemologii działania opartych na nadziei, a nie na paraliżującym strachu o przyszłość i na pesymizmie.

Nie tylko ona poszukuje w aktywistycznej narracji takich rozwiązań. Jason Hickel w książce *Mniej znaczy lepiej. O tym, jak odejście od wzrostu gospodarczego ocali świat* zapewnia, że jego narracja o wymieraniu gatunków i katastrofie klimatycznej nie ma służyć pogłębianiu

depresji, ale, paradoksalnie, nieść nadzieję. Nadzieja ta nie jest jednak oparta na naiwnym przekonaniu o tym, że przecież nie może być tak źle, że jakoś to będzie. Nadzieja, o której pisze Hickel, związana jest z zobowiązaniem do działania i opowiada o tym:

*jak możemy przejść od gospodarki zorganizowanej według zasad dominacji i rabunkowej eksploatacji do gospodarki opartej na wzajemnej wymianie korzyści ze światem przyrody*¹³.

Hickel nie ma czytelniczek i czytelników iluzją łatwości wykonania tak postawionego zadania. Przyznaje wprost, że pojedyncze

13. J. Hickel, *Mniej znaczy lepiej. O tym, jak odejście od wzrostu gospodarczego ocali świat*, tłum. Jerzy Paweł Listwan, Wydawnictwo Naukowe DSW, Wrocław 2021, s. 17-18.

lokalne interwencje niewiele pomogą, jeśli nie będą elementem globalnego planu przemiany. Hickel twierdzi, że nie będzie łatwo, ale musimy pragmatycznie szukać rozwiązań zespalaających poziom lokalnych działań z przebudową świata socjoekonomicznego na poziomie makro.

Ów pragmatyzm przyświecał autorom i autorkom środowiskowym już od lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku. „Tak więc rzeczywistość wymyka się i realistom, i utopistom” – twierdzili Edgar Morin i Anne Brigitte Kern w 1993 roku w książce *Ziemia-ojczyzna*. Opisując planetę, która w procesie nowoczesnego rozwoju dociera do kresu, Morin i Kern usiłowali określić rodzaj myślenia, którym jako ludzkość powinniśmy się posługiwać, by wydostać się z impasu. Ani nadmierny pesymizm, ani naiwny optymizm nie gwarantują ich zdaniem sukcesu, konieczne jest zachowanie równowagi między realizmem a idealizmem w taki sposób, aby te dwie postawy wzajemnie

trzymały się w ryzach, nie pozwalając popadać ani w wybujałe marzenia, ani w nadmierny pesymizm. Morin i Kern proponowali taktykę ostrożnego pragmatyzmu w działaniu ekologicznym, zachowującego jednak otwartość na nowe możliwości, nieoczekiwane zwroty akcji, rozszerzoną wyobraźnię i gotowość do marzeń:

*Wobec tego co jest możliwe?
Nie wszystko jest możliwe
w danym momencie, ale też
nie wiemy, gdzie leżą granice
oddzielające możliwe
od niemożliwego¹⁴.*

14. E. Morin, A. Kern, *Ziemia-ojczyzna*, tłum. Teresa Jakielowa, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1998, s. 172.

Protopia

Joanna Erbel kontynuuje to podejście i wskazuje w swojej książce na rozwiązania, w których warto unikać zbyt dystopijnych, pesymistycznych i katastroficznych wizji przyszłości, ponieważ one paraliżują działanie, wywołują stres oraz obciążają układ nerwowy. Zamiast tego należy skupić się na powolnym, krok po kroku, zastanawianiu się, co jest możliwe tu i teraz. Wybierać rozwiązania, które są praktyczne, zawężać swoje pole percepcji do teraźniejszych problemów domagających się rozwiązania i nie pozwalać na zatopienie się w lękowych wizjach nadchodzącej w przyszłości katastrofy.

Tego rodzaju podejście Erbel określa jako protopijne. Protopia jest wyjściem poza męczącą i nieefektywną dychotomię utopia – dystopia. Działanie protopijne jest praktyczne w tym wymiarze, że z góry zakłada eksperymentowanie, sprawdzanie, próbowanie, hakowanie, przy czym wszystkie te czynności mogą się nie udać, zakończyć się porażką. Istotne jest jednak, aby próbować i uczyć się na

popelnianych błędach: wdrażać procesy ewaluacji służące odpowiedzi na pytanie „dlaczego nam się nie udało i co możemy w przyszłości zrobić lepiej?”. Protopia to także wdrażanie lokalnych, małoskalowych rozwiązań w niewielkich społecznościach, które mogą być traktowane jako prototypy dla większoskalowych projektów w przyszłości

Positopia

Climate Museum UK proponuje podobne podejście jako praktyczną epistemologię działania aktywistycznego: positopię.

Positopia również ma być ucieczką od dychotomii utopia – dystopia. Ani scenariusze dotyczące przyszłości, które przedstawiają rzeczywistość taką, jakiej byśmy sobie życzyli i życzyli, ani wizje pesymistyczne i katastroficzne nie są prawdziwe. Nie przybliżają nas do realnego antycypowania przyszłości. Z tego względu myślenie w kategoriach positopii stara się określać wizje przyszłości w sposób realistyczny:

Wymaga to wyobrażania sobie scenariuszy, gromadzenia ludzi o różnych poglądach, łączenia wyobraźni z twardymi dowodami lub istniejącymi rozwiązaniami, a także projektowania bezpiecznych i kreatywnych sposobów kładzenia kamieni węgielnych pod budowę realnych rozwiązań¹⁵.

Podejście positopijne jest więc podejściem opartym na zbieraniu wiedzy, danych i dowodów dotyczących kryzysu klimatycznego, a z drugiej strony jest ćwiczeniem wyobraźni dotyczącej tego, jak może wyglądać przyszłość. To właśnie skupienie się na teraźniejszości i przyszłości jest pragmatyką myślenia positopijnego:

Nie musimy się bardziej skupiać na przyszłości. Nic na to nie poradzimy. Musimy tylko starać się działać lepiej. Musimy poszerzyć nasze myślenie podczas naszego działania¹⁶.

15. <https://climatemuseumuk.org/2020/10/15/explaining-possitopia/>.
Dostęp 30. 12.2022.

16. <https://climatemuseumuk.org/2020/10/15/explaining-possitopia/>.
Dostęp 30. 12.2022.

To poszerzone myślenie nie jest myśleniem upraszczającym wizję przyszłości, ale ją urealniam. Może się okazać, że potrzebujemy brać pod uwagę dwie (lub więcej) wizje przyszłości podczas naszego działania. W tym sensie positopia umożliwia praktykę antycypowania przyszłości dla organizacji i instytucji aktywistycznych:

Ważne jest tworzenie możliwości dla ludzi (np. organizacji), by antycypowali przyszłość w positopijny sposób, co oznacza rozszerzenie stożka możliwości poza to, co jest pożądane lub uważane za prawdopodobne i zrobienia miejsca dla fraktalnych lub wielokrotnych scenariuszy. Praktyka antycypacyjna, wykonywana w positopijny sposób, odnosi się w takim samym stopniu do planowania jutra, jak i do planowania dziesięciu lat lub więcej. Przede wszystkim musimy się ćwiczyć w rozmawianiu i planowaniu w taki sposób, aby w przypadku wystąpienia nieoczekiwanych wydarzeń, być lepiej przygotowanymi¹⁷.

17. <https://climatemuseumuk.org/2020/10/15/explaining-possitopia/>. Dostęp 30. 12.2022.

Trudne problemy [tough issues]

Przyjęcie taktyki positopijnej lub protopijnej w działaniu proekologicznym wymaga jeszcze jednego kroku. Jest nim zrozumienie i poprawne zdefiniowanie charakteru większości problemów środowiskowych. Jedną z organizacji, które prowadziły szkolenie dla naszej grupy, City Mine(d) działająca w Brukseli oraz w Londynie, proponuje określać problemy środowiskowe jako tak zwane trudne problemy [tough issues].

Tough issues są uważane za trudne, ponieważ mają charakter wieloczynnikowy, a więc złożony z kilku splecionych ze sobą kwestii, do rozwiązania których potrzebna jest współpraca wielu interesariuszek i interesariuszy. Także wymiary zarówno oddziaływania tych problemów, jak i efekty związane z ich rozwiązywaniem, dotyczą różnych poziomów globalnych i lokalnych polityk: są więc one wieloskalowe.

Najlepsze sposoby rozwiązywania *tough issues* zakładają praktyki wspólnotowe, oparte na współpracy, angażujące wielu społecznych aktorów. Wymagają one także gromadzenia maksymalnej ilości wiedzy, informacji i różnych punktów widzenia – czyli analizy i diagnozy wielostanowiskowej. Zaangażowanie w rozwiązywanie *tough issues* odbywa się zawsze wraz z procesami produkcji wiedzy.

Angażowanie się instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych w rozwiązywanie problemów środowiskowych, które definiowane są jako trudne, wymaga jednocześnie budowania wielosektorowych sieci współpracy. Uspołecznione instytucje i organizacje, a więc takie, które są świadome swojego otoczenia społecznego i podejmują współpracę z różnymi aktorami – indywidualnymi i instytucjonalnymi – ze swojego otoczenia, mogą myśleć pragmatycznie i jednocześnie w poszerzony sposób, angażując do współpracy podmioty z innych niż kultura i sztuka sektorów: zdrowia, ekonomii, energetyki, pracy socjalnej, pomocy psychologicznej, działalności w zakresie pomocy humanitarnej, humanistyki, nauk społecznych, nauk przyrodniczych i ścisłych. Pojedyncze instytucje i organizacje nie są w stanie mierzyć się efektywnie z trudnymi problemami środowiskowymi.

Z tego względu City Mine(d) określa siebie jako organizację działającą w poszczególnych projektach środowiskowych jako tertius, pośredniczący element, orkiestrujący działania wielu lokalnych grup i interesariuszy. Warto także zdawać sobie sprawę z faktu, że taki model działania przyczynia się do powstawania tak zwanych społecznych innowacji (*Social innovations*, SI), pola, które współcześnie jest niezwykle pręźnie rozwijającym się obszarem na styku współpracy świata akademickiego i organizacji społecznych w celu rozwiązywania problemów środowiskowych istotnych i palących z punktu widzenia lokalnych społeczności.

Prototypowanie

Jeden z kluczowych twórców City Mine(d), Jim Segers, tak pisze o kategorii *tertius*:

Tertius jest pośrednikiem między różnymi przeciwnymi stronami w sytuacji konfliktu. Element bezpartyjny, który nie jest związany z żadną z rywalizujących grup, wchodzi w interakcję z „każdym z zaangażowanych elementów” i stwarza możliwości (ponownego) nawiązania komunikacji¹⁸.

City Mine(d) realizuje tę pozycję, stosując taktykę prototypowania: „wspólnego projektowania i budowania artefaktów, które są działającymi modelami praktycznych rozwiązań dla wyzwań na małą skalę, w ramach rozwiązywanego trudnego problemu”¹⁹. Prototypowanie jest oczywiście znaną praktyką w obszarze aktywizmu miejskiego i środowiskowego – znaną również w Polsce. Jednak warto zwrócić uwagę, że w kontekście działań proklimatycznych spełnia ono szczególną rolę: pozwala wychodzić z impasu pesymizmu środowiskowego lub nadmiernego idealizmu i nakazuje działanie konkretne. Zamiast nierobienia niczego, prototypowanie zachęca do zrobienia czegoś.

Jak podsumowuje Joanna Erbel w *Wychylonych w przyszłość*, prototypowanie:

- + pozwala sprawdzić, czy poszczególne pomysły mają szansę zadziałać w przyszłości;
- + umożliwia uczenie się poprzez działanie;
- + kreuje nowy kontekst dla podejmowania decyzji przez ludzi w przyszłości²⁰.

18. <https://citymined.variable.pm/en/tactics-for-tough-issues>. Dostęp: 06.01.2023.

19. <https://citymined.variable.pm/en/tactics-for-tough-issues>. Dostęp: 06.01.2023.

20. Erbel J., *Wychylone w przyszłość. Jak zmienić świat na lepsze*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2022, s. 67.

Ostatni z wymienionych potencjalnych rezultatów prototypowania pozwala na kształtowanie nowej architektury wyboru. Prototypy zmieniają otoczenie społeczne jednostek, wprowadzają w środowisko nowe elementy i sprawiają, że ludzie mają więcej danych i nowy kontekst do podejmowania decyzji dotyczących ich praktyk życia codziennego. Jeśli chcemy, aby ludzie działali zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, musimy umożliwić im warunki, które będą ułatwiać podejmowanie prośrodowiskowych decyzji²¹.

City Mine(d) wielokrotnie budowała prototypy w przestrzeni miejskiej, jednak zawsze był to proces społeczny, w którym brało udział wiele interesariuszek i interesariuszy. Jednym z takich przedsięwzięć było działanie w ramach ruchu obywatelskiego sprzeciwiającego się budowie basenu burzowego w brukselskiej dolinie Maelbeek. Zaprojektowano w tamtym miejscu pawilon, podnosząc kwestię odzyskiwania wody deszczowej i dostępności wody pitnej w przestrzeni publicznej: zmapowano w formie mapki model okolicy pokazujący relacje między poszczególnymi częściami dzielnicy, a w końcu wyprodukowano wraz z mieszkańcami tester wody zwany Pacco-testem, umożliwiający im samodzielne pomiary oraz „poczucie kontroli nad sytuacją w mieście poprzez używanie inteligentnej technologii”²².

Metoda prototypowania została także wykorzystana w projekcie LimiteLimite, zrealizowanym w dzielnicy czerwonych świateł w Brukseli, na niezagospodarowanym rogu ulicy, na którym składano śmieci. City Mine(d) zawiązało współpracę między różnymi interesariuszami: lokalnym biznesem, architektami, artystami, radą dzielnicy i zainicjowało ich wspólne działanie. Architekt Chris Rossaert zaprojektował wieżę w formie drewnianej konstrukcji o wysokości dziewięciu metrów, obłożoną falistym plastikiem. Wieża z jednej strony była półprzezroczysta, a z drugiej transparentna: stała się miejscem spotkań lokalnej społeczności, wydarzeń kulturalnych i artystycznych, funkcjonowała także jako przestrzeń wystawieniowa i służyła lokalnej szkole.

21. Zob. także R. H. Thaler, C. R. Sustein, *Impuls. Jak podejmować właściwe decyzje dotyczące zdrowia, dobrobytu i szczęścia*, 2008.

22. <https://citymined.variable.pm/en/pacco-test>.
Dostęp: 06.01.2023.

Innym przykładem prototypowania podjętego przy udziale City Mine(d) jest projekt La Pile, realizowany w brukselskiej dzielnicy Quartier Midi. W ramach tego działania udało się, między innymi, stworzyć sąsiedzką wspólnotę współdzielenia i współprodukcowania energii pozyskiwanej z paneli fotowoltaicznych w bloku socjalnym zamieszkiwanym przez mieszkańców zagrożonych ubóstwem energetycznym²³. To oczywiście najbardziej spektakularny oraz skuteczny efekt tego działania. Jednak oprócz sąsiedzkiej sieci energetycznej udało się również w ramach La Pile:

- + **zbudować koalicję na rzecz poszukiwań rozwiązań dotyczących elektryczności w mieście;**
- + **stworzyć działającą we własnym interesie wspólnotę sąsiedzką;**
- + **wyprodukować edukacyjną grę planszową na temat elektryczności w mieście;**
- + **stworzyć wystawę na temat elektryczności, pokazywaną zarówno w centrum sztuki Bozar, jak i w lokalnych dzielnicach Brukseli.**

Prototypowym działaniom konkretnym towarzyszył nieustanny proces edukacyjny, dotyczący wielu wymiarów i poziomów rozumienia kryzysu energetycznego: od sposobu funkcjonowania energii w mieście, poprzez refleksję na temat nierówności i niesprawiedliwości energetycznych, po – jak pisze Jim Segers – „rozumienie, na czym polega twój rachunek za prąd”²⁴.

23. Zob. <http://www.lapile.org/en/sunsud-1>. Dostęp: 06.01.2023.

24. <https://citymined.variable.pm/en/tactics-for-tough-issues>. Dostęp: 06.01.2023.

Kontekst polski

W kontekście polskim listę pytań, które odpowiadają podobnemu zestawowi problemów i tematów z zakresu edukacji klimatycznej i energetycznej, stworzył Marcin Popkiewicz w książce *Zrozumieć transformację energetyczną*. Ta pozycja wraz z jego wcześniejszymi książkami: *Świat na rozdrożu* oraz *Rewolucja energetyczna. Ale po co?*, tworzą tryptyk, który może stanowić doskonały punkt wyjścia dla społeczności nionych działań z zakresu transformacji i edukacji energetycznej, zwłaszcza że doskonale zarysowują kontekst polskich problemów i wyzwań w tym obszarze.

Formy instytucjonalne i style działania

Wiele instytucji oraz organizacji działających w obszarze sztuki i kultury, podejmując cele związane z ideą zrównoważonego rozwoju, przemyślało na nowo swoją formę instytucjonalną, model działania oraz strukturę.

City Mine(d)

City Mine(d) jako organizacja pozarządowa ewoluowała od grupy aktywistów, wykorzystujących metody bezpośredniego działania, akcji podejmowanych w przestrzeni publicznej, praktyk responsywnych przedsięwziętych w odpowiedzi na nagłe kryzysy, w formę organizacji pozarządowej, działającej w sposób długoterminowy oraz z większym rozmysłem. Swoje podejście organizacja określa jako **RESPANSYWNE**, tłumacząc je jako bardziej świadome oraz „ekologiczne” w tym znaczeniu, że bierze ono pod uwagę kontekst poszczególnych problemów, które podejmuje.

Organizacja wkłada dużo wysiłku w:

- + **diagnozowanie problemów;**
- + **tworzenie publicznie dostępnych wizualnych reprezentacji diagnozy problemów;**
- + **budowanie koalicji wokół kwestii, którymi się zajmuje;**
- + **podejmowanie długoterminowych współprac międzysektorowych;**
- + **projektowanie prototypowych rozwiązań często z przedstawicielkami i przedstawicielami świata nauki i mieszkańcami;**
- + **tworzenie wizualnych i publicznie dostępnych partycypacyjnych form prezentacji efektów podejmowanych przez siebie działań.**

Wszystkie te elementy sprawiają, że życie projektów realizowanych przez City Mine(d) składa się zazwyczaj z wielu cykli, z których każdy posiada względną autonomię i niezależność od pozostałych, a także że czas trwania projektów jest wydłużony i zawczasu trudny do określenia.

Climate Museum

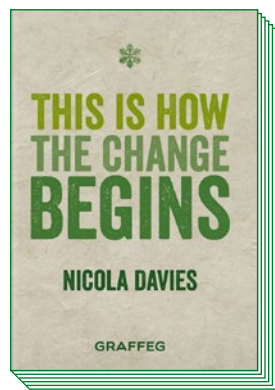
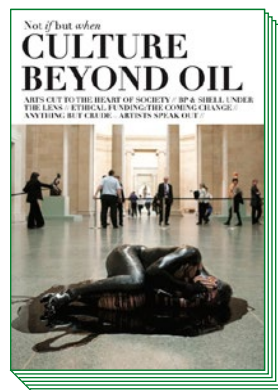
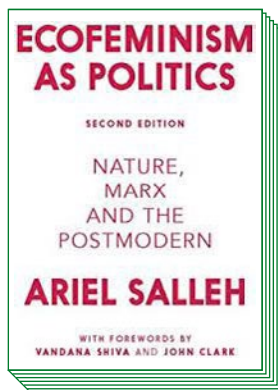
Z kolei Climate Museum, mimo faktu, że jest organizacją pozarządową, przyjęło formę instytucji kultury *a rebours* – czyli muzeum. Według twórczyni i twórców Climate Museum UK muzea współczesne są „zamknięte narracyjnie na lokalne historie i konteksty”²⁵. Zajmują się głównie przechowywaniem artefaktów i obiektów z przeszłości.

Climate Museum znajduje dla siebie odmienną formę organizacyjną i instytucjonalną – MUZEUM DYSTRYBUTYWNEGO, ZARZĄDZANEGO I ORGANIZOWANEGO HORYZONTALNIE. Muzeum tego rodzaju nie musi posiadać stałej siedziby – jest w stanie działać aktywistycznie, podejmować także praktyki w publicznych przestrzeniach czy już istniejących instytucjach, a nawet w miejscach zamieszkania swoich pracowników i pracowników.

Muzeum dystrybtywne redefiniuje także kategorię kolekcji muzealnej czy obiektów muzealnych. W muzeum klimatycznym obiektem może stać się potencjalnie każdy przedmiot. Obiekt nie służy do konserwacji i przechowywania – ma pełnić funkcję pretekstu do narracji edukacyjnej, rozpoczynania rozmowy z odbiorcami na tematy związane z traumą środowiskową. Posiadanie obiektu nie stanowi cechy wyróżniającej samą instytucję – obiekty, które są charakterystyczne dla muzeum klimatycznego, posiadamy my wszyscy: wszelkie zgromadzone przez nas przedmioty mogą stanowić punkt wyjścia do rozmowy o zmianie klimatycznej.

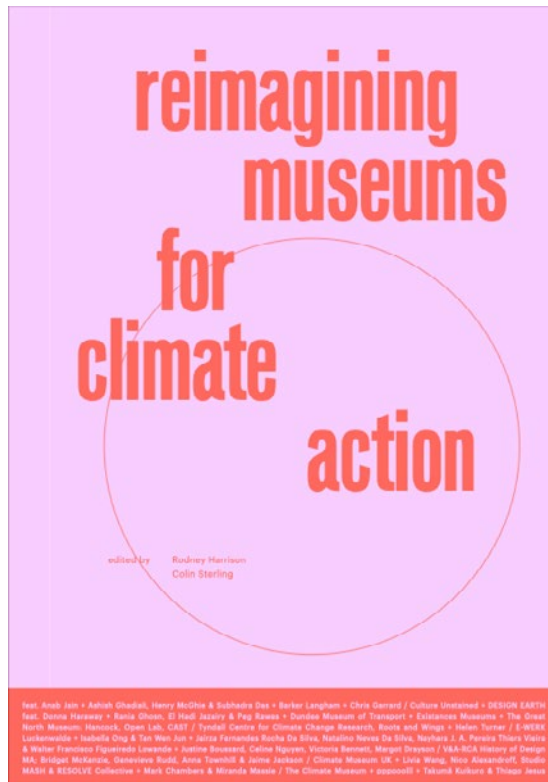
25. *Reimagining Museums for Climate Action*, eds. Rodney Harrison R., Sterling C., 2021, s. 144.

W funkcji obiektów używane są w Climate Museum także publikacje oraz książki. Dzięki temu Museum pełni funkcję dystrybutora wiedzy oraz dyskursów. Schematem działania nie jest w tym wypadku ochrona wiedzy i strzeżenie praw autorskich, ale prawo wolnego dostępu, swobodnego udostępniania, dzielenia się wiedzą w jak najszerszych społecznościach. Literatura na temat ekologii, klimatu, traumy środowiskowej służy jako nośnik wymiany i dzielenia wspólnej wiedzy w społecznościach lokalnych. Jest także punktem wyjścia do określania własnych stanowisk i generowania postaw proaktywnych w obszarze walki z kryzysem środowiskowym.

Climate Museum pełni także funkcję producenta wiedzy: wytwarzane w instytucji opracowania, teksty, materiały edukacyjne, karty pracy są dostępne dla odbiorców oraz odbiorczyń i mają stanowić formaty dla działań edukacyjnych podejmowanych na całym świecie.

Źródło: <https://www.museumsforclimateaction.org/mobilise/book>. Dostęp: 30. 12. 2022.

Muzeum występuje także w roli adwokata szerszych przemian społecznych i politycznych, które w przyszłości mają przeciwdziałać postępującym zmianom klimatycznym. Było ono jednym z inicjatorów ruchu deklaracyjnego Culture Declares Action, od 2019 roku ogłaszającego w poszczególnych samorządach w Wielkiej Brytanii stan wyjątkowy związany ze zmianami klimatu.

Nie tylko sektor kultury przyjął taką deklarację, do działania przyłączyły się również inne sektory: Music Declares, Architects Declare, Health Declares, Heritage Declares, Business Declares, Tourism Declares.

Wartości z deklaracji Culture Declares Emergency

- + Nasze wartości opierają się na mówieniu prawdy, podejmowaniu działań i poszukiwaniu sprawiedliwości.
- + Oświadczamy, że systemy podtrzymywania życia na Ziemi znajdują się w bezpośrednim niebezpieczeństwie, zagrażając ludzkiej cywilizacji oraz bioróżnorodności, od której jest ona zależna.
- + Wierzymy, że potrzebujemy pilnego działania naukowego zmierzającego w kierunku daleko idących zmian systemowych, jeśli mamy jeszcze szansę zawrócić z drogi, na której się znaleźliśmy.
- + Kultura łączy, inspiruje, określa nasze wartości, ramy i zachowania; dlatego transformacja społeczeństwa musi być inicjowana i podejmowana przez pracownice i pracowników kultury.
- + Nasze organizacje oraz my same i sami jako kulturowi agenci i agentki działający i działające na rzecz klimatu ponosimy odpowiedzialność. Zapraszamy wszystkich sojuszników.
- + Zobowiązujemy się do rozumienia oraz komunikowania historycznych procesów i głęboko zakorzenionych niesprawiedliwości, które doprowadziły do kryzysu Ziemi oraz do tego, że będziemy mówić o skutkach tego kryzysu jako oddziałujących na ludzkie i bioróżnorodne społeczności oraz głosić przekonanie, że rozwiązania kryzysu muszą honorować perspektywę tych, których najżywiej dotyczą jego konsekwencje.
- + Zobowiązujemy się do wyeliminowania form opresji ze wszystkich aspektów naszej pracy oraz do tworzenia środowiska, w którym zlikwidujemy postawy i uprzedzenia utrudniające pozytywne relacje oraz postęp w naszej pracy.
- + Cenimy różnorodność wszelkich przeżywanych doświadczeń oraz perspektyw kulturowych. Uznajemy, że nasze strategie i działania muszą czerpać z mądrości wszystkich.

Źródło

Wartości w deklaracji Culture Declares Action,
<https://www.culturedeclares.org/about/>.
Dostęp: 30. 12. 2022.

W Polsce podobną deklarację stworzyły pracownice sektora kultury w projekcie Kultura dla Klimatu, określające siebie jako „oddolną inicjatywę na rzecz ekologizacji obszaru kultury”, tworzoną przez „pracowniczkę instytucji kultury, organizacji pozarządowych, samorządu, a także niezależne twórczynię i kuratorki”²⁶.

Fragmenty deklaracji Kultura dla Klimatu

Jako środowisko kultury deklarujemy:

1. Troskę o lokalny ekosystem: przyrodniczy, społeczny, gospodarczy.
2. Dążenie do redukcji śladu środowiskowego w pracy zawodowej
3. Wprowadzanie ekologicznych rozwiązań w codziennych praktykach w swojej pracy.
4. Ograniczenie zużycia zasobów, odejście od nadprodukcji, promowanie ekonomii współdzielenia.
5. Budowanie świadomości ekologicznej wewnątrz zespołu i wśród publiczności.
6. Wsparcie ruchów i organizacji pracujących na rzecz ochrony przyrody i solidarności środowiskowej.
7. Dzielenie się doświadczeniami z innymi organizacjami, wspieranie budowania platform i sieci współpracy, zachęcanie innych do podejmowania inicjatyw dla klimatu.
8. Wspieranie działań publicznych zgodnych z nauką o klimacie oraz dążących do celów zgodnych ze zrównoważonym rozwojem.
9. Dążenie do korzystania z energii opartej na źródłach odnawialnych.

26. <https://www.kulturadlaklimatu.pl/>.

Dostęp: 30. 12. 2022.

Finnish Museum Association

Inne interesujące formy instytucjonalne działające w obszarze kultury i sztuki na rzecz klimatu odnajdziemy w Finlandii. Jedną z nich jest Finnish Museum Association, organizacja pozarządowa pracująca na rzecz fińskich instytucji kultury i sztuki. FMA zrzesza wszystkie muzea w Finlandii, dba o ich interesy oraz wspiera ich działalność, na przykład wydając ekspertyzy, organizując konferencje, szkolenia dla pracowników i pracowników muzeów. W ostatnich latach Finnish Museum Association podejmowało systemowe działania na rzecz digitalizacji fińskich instytucji muzealnych oraz utworzyło grupę roboczą podejmującą cele zrównoważonego rozwoju w sektorze kultury pod nazwą Museums and Sustainability. Założenia planu wyznaczonego przez tę grupę obejmowały

+ zasady dotyczące sposobów produkcji wystaw poprzez wykorzystanie już używanych materiałów, przemysłenie łańcucha dostaw elementów potrzebnych do budowania wystaw, tworzenie systemów wymiany przedmiotów, materiałów, rekwizytów pomiędzy różnymi instytucjami, minimalizowanie liczby przejazdów transportowych eksponatów, stosowanie rozwiązań energooszczędnych w wystawianictwie, używanie materiałów z recyklingu, racjonalizację zarządzania odpadami z budowy wystaw: ich recyklingowanie i sortowanie

+ racjonalizację sposobów używania, pozyskiwania i oszczędzania energii w budynkach muzealnych, zarówno w pomieszczeniach wystawienniczych, jak i magazynowych

+ zasady odnoszące się do sposobów utrzymywania kolekcji muzealnych

+ zasady organizacji eventów muzealnych

+ reguły prowadzenia kawiarni, restauracji, gift shopów

+ zasady prowadzonej przez instytucje muzealne polityki komunikacyjnej oraz edukacyjnej²⁷.

27. Zob. <https://www.museoliitto.fi/en.php?k=10400>. Dostęp: 30. 12. 2022.

Helsinki Biennale

Inną inicjatywą instytucjonalną silnie zaangażowaną w rozwijanie celów zrównoważonego rozwoju jest Helsinki Biennale, odbywające się na wyspie Vallisaari. Wyspa udostępniona do zwiedzania po opuszczeniu jej przez fińskie siły zbrojne w 2016 roku, posiada unikalne walory przyrodnicze, które organizatorzy i organizatorki Biennale chcą zachować w stanie nienaruszonym. Biennale wpisuje się w Strategię Miasta Helsinki na lata 2017–2021, wyznaczającą cel pod postacią zmniejszenia do 2030 roku emisji gazów cieplarnianych w mieście o 80% w stosunku do jej poziomu z roku 1990. Z tego względu organizacja biennale odbywała się przy wykorzystaniu środowiskowego systemu zarządzania Eco Compass, pozwalającego na stworzenie profesjonalnego programu środowiskowego dla instytucji i organizacji. Eco Compass został opracowany przez Finnish Association for Nature Conservation's Kinos LTD., największe i najstarsze stowarzyszenie środowiskowe w Finlandii.

Program Eco Compass opiera się na dziesięciu priorytetach, które zostały wdrożone w system produkcji Helsinki Biennale

1. Organizacja zobowiązuje się do przestrzegania obowiązujących przepisów i regulacji prawnych dotyczących ochrony środowiska.
2. Dla organizacji wyznaczono menedżera ds. środowiska.
3. Organizacja bada aktualny stan swojego zarządzania środowiskowego i identyfikuje najbardziej znaczący wpływ, jaki wywiera na środowisko
4. Organizacja posiada deklarację środowiskową, w której zobowiązuje się do ciągłego doskonalenia w zakresie łagodzenia swojego wpływu na środowisko.
5. Organizacja instruuje swój personel, by w swoich działaniach uwzględniał kwestie środowiskowe.
6. Organizacja posiada plan gospodarki odpadami i działa zgodnie z wymogami ustawy o odpadach.
7. Organizacja prowadzi ewidencję odpadów niebezpiecznych, ich segregację, bezpiecznie przechowuje i przekazuje do odpowiedniego przetworzenia w celu utylizacji.
8. Organizacja przechowuje i wymienia substancje chemiczne, których używa zgodnie z wymaganiami określonymi w przepisach dotyczących substancji chemicznych. Karty charakterystyki substancji niebezpiecznych są dostępne dla personelu, a ten został przeszkolony w zakresie bezpiecznego stosowania substancji chemicznych.
9. Organizacja współpracuje z ekspertem Eco Compass w celu stworzenia Programu Zarządzania Środowiskowego, zawierającego cele i działania ograniczające wpływ na środowisko. Program jest corocznie aktualizowany. Cele wyznaczane są ponownie co trzy lata lub częściej dla minimum trzech obszarów odpowiedzialności przedsiębiorstwa i muszą być oparte na najbardziej znaczących wpływach na środowisko.

Tekst i opracowanie danych:

Marta Kosińska

Korekta:

Jan Koźbiel

Grafika i skład:

Tomasz Bersz

Wydawca:

Centrum Sztuki Współczesnej

Zamek Ujazdowski w Warszawie, 2022

Projekt "Społecznie
włączająca edukacja
ekologiczna na rzecz
zrównoważonego
rozwoju kultury i sztuki"
w ramach programu
Erasmus Plus został
zrealizowany dzięki
Funduszom Europejskim.
Wiedza, Edukacja,
Rozwój.

Fundusze Europejskie

Wiedza Edukacja Rozwój

Rzeczpospolita Polska

Unia Europejska

Europejski Fundusz Społeczny